

Ako sa z angličtiny stáva lingua franca vo svete

Simona Kolesárová, Filozofická fakulta PU, simonakolesarova@yahoo.com

Kľúčové slová: angličtina, lingua franca, globalizácia, kolonizácia, medzinárodný jazyk, cudzí jazyk

Key words: English, Lingua franca, globalisation, colonisation, international language, foreign language

Téma angličtiny v kontexte globálneho alebo medzinárodného jazyka je v posledných rokoch veľmi aktuálna a je predmetom záujmu i výskumu mnohých bádateľov. Jej vplyv sa prejavuje v mnohých oblastiach, či už z hľadiska lingvistiky, pedagogiky, sociológie či kulturológie. Globalizácia dnešného sveta so sebou priniesla nevyhnutnosť dorozumieť sa. Z oblasti školstva, politiky, ekonomiky, vedy či techniky sa ozýva potreba komunikovať aj v inom ako materinskom jazyku. Znalosť aspoň jedného cudzieho jazyka už patrí k základnej výbave dnešného človeka, čím narastá aj záujem učiť sa angličtinu, ktorá sa dnes považuje za medzinárodný jazyk. Označuje sa aj pojmom *lingua franca*, čo môžeme definovať ako dorozumievací – kontaktný jazyk medzi ľuďmi, ktorí nezdediajú rovnaký materinský jazyk.

Mistrík (1993) v Encyklopédii jazykovedy uvádza, že pod pojmom *lingua franca* sa pôvodne rozumel zmiešaný jazyk s prvkami arabčiny a iného jazyka, ktorý sa v stredoveku používal v prístavoch Stredozemného mora. Postupom času sa tento pojem rozšíril na všetky tzv. hybridné jazyky, pretože z pragmaticko-komunikačného hľadiska to bolo nevyhnutné a pre komunikantov pochádzajúcich z rôznych etníc a jazykových komúní praktické.

Za dnešnú *lingua francu* sa považuje práve angličtina, ktorá nahradila minimálne v európskom priestore miesto, ktoré kedysi patrilo latinčine. Podľa Ostlera (2005) plní *lingua franca* funkciu kontaktného jazyka, ktorý sa používa na dorozumievanie medzi ľuďmi, ktorí nehovoria rovnakým materinským jazykom. Túto úlohu plnil napríklad sanskrit, gréčtina, latinčina, arabčina, portugalčina a iné.

Angličtina má vo svete dominantné postavenie, o čom svedčia aj vysoké čísla používateľov angličtiny. Crystal (1997) tento počet odhaduje na 430 miliónov, pričom berie do úvahy angličtinu ako materinský i druhý jazyk. Treba však dodať, že tento počet od roku 2003 určite vzrástol.

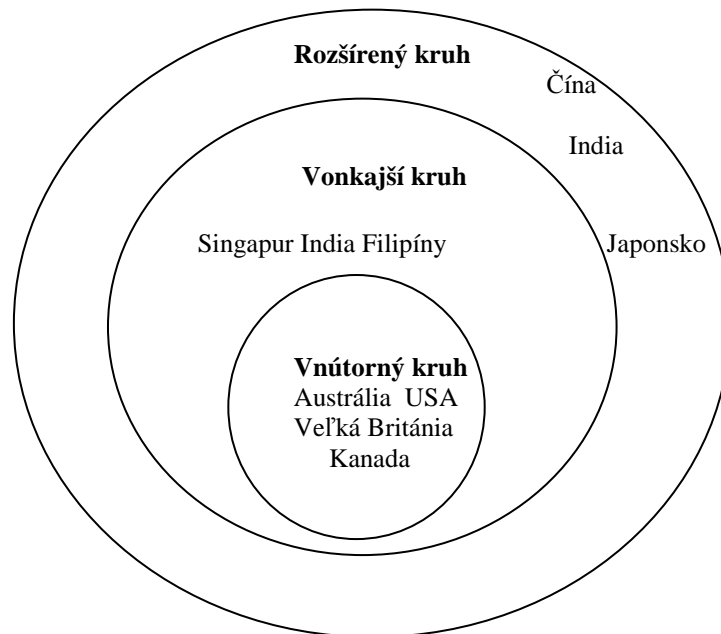
Vo všeobecnosti by sa dalo zhodnúť v názore, že angličtina začala slúžiť ako *lingua franca* na konci 16. storočia, keď Británia kolonizovala Áziu a Afriku. Crystal (1997) okrem britskej koloniálnej sily a jej vedúceho postavenia v oblasti priemyslu a obchodu, ktoré spolu s Priemyselnou revolúciou so sebou priniesli novú terminológiu týkajúcu sa vedeckých a technických pokrokov, poukazuje na ďalšie dôvody dominancie angličtiny vo svete, a to postkoloniálna ekonomika USA a globalizácia počas 20. a 21. storočia. Takto angličtina ovplyvnila viacero aspektov v spoločnosti – tlač, reklamu, filmový priemysel, turizmus, nahrávacie štúdiá, dopravu, vzdelanie a komunikáciu. Z týchto faktov Crystal (1997) súhrnne vyvodzuje jeden z primárnych dôvodov šírenia angličtiny, a to, že bola v správnom čase na správnom mieste.

V súvislosti s chápaním angličtiny ako medzinárodného jazyka Crystal (1997) zastáva názor, že jazyk nadobúda globálny status vtedy, ak dosiahne prioritné postavenie oficiálneho jazyka v danej krajine alebo tým, že získa prioritu vo výučbe cudzích jazykov.

V nadväznosti na prioritu angličtiny v rôznych krajinách a vysoký počet anglicky hovoriacich vypracoval Kachru (1986) model troch koncentrických kruhov, ktoré

reprezentujú rozšírenie angličtiny v rôznych kultúrnych kontextoch s ohľadom na osvojovanie si jazyka a jeho funkcie.

Obr. 1: Model troch koncentrických kruhov B. Kachru

Vnútorý kruh (The Inner Circle) reprezentuje rodených anglicky hovoriacich v krajinách ako Austrália, Kanada, USA a Spojené kráľovstvo, v ktorých angličtina „poskytuje normu“.

Vonkajší kruh (The Outer Circle) zahŕňa väčšinou bývalé kolónie krajín vnútorného kruhu, multilingválne krajiny ako napríklad Singapur, India, Filipíny, Keňa, kde slúži angličtina ako druhý jazyk, pričom angličtina „rozvíja“ normu vnútorného kruhu.

Rozšírený kruh (The Expanding Circle) predstavuje krajiny, v ktorých sa angličtina vyučuje ako cudzí jazyk na účely komunikácie s vnútorným a vonkajším kruhom. Patrí sem Čína, Japonsko, Kórea, Saudská Arábia a iné, kde angličtina nemá status úradného jazyka. Aj napriek tomu má tento kruh najväčší počet bilingválnych hovoriacich, čo svedčí o súčasnom trende angličtiny medzi inými jazykmi a jej používaní ako jazyka medzinárodnej komunikácie. Angličtina je však v tomto prípade „závislá“ od normy.

Tento model poukazuje na prenikanie angličtiny ako materinského jazyka z vnútorného kruhu smerom k jej podobe ako medzinárodného jazyka, počas čoho prechádza zmenami, ktoré sú od jazyka neoddeliteľné. Výhodou tohto modelu je podľa Graddola (1997) to, že poukazuje na vývoj angličtiny v týchto troch kontextoch, zároveň však dodáva, že tomuto modelu chýba zohľadnenie úrovne angličtiny u hovoriacich, ktoré je rovnako aj pre Ramptona (1990) podstatnejšie ako to, odkiaľ hovoriaci pochádzajú, alebo akým iným jazykom ešte hovoria. S negatívnym názorom na model Kachru sa stretávame aj u Crystala (1997), pretože podľa neho neodráža realitu rozširovania angličtiny ako medzinárodného jazyka. Domnieva sa, že zjednodušené chápanie modelu troch kruhov, teda to, že vnútorný kruh určuje normy, vonkajší ich rozvíja a rozšírený je od nich závislý, vedie k polemike, či vonkajší kruh naozaj štandardy preberá, alebo si tiež vytvára svoje vlastné.

Crystal (1997) však s Kachru súhlasí v tom, že neexistuje jednotná štandardná podoba angličtiny. K tomuto názoru sa tiež prikláňame, pretože existuje mnoho variet angličtiny ako jazyka medzinárodnej komunikácie. Tie však nie sú vyčlenené alebo definované ani v jednom z troch kruhov, čo zrejme vedie viacerých autorov k zavádzaniu neštandardného plurálu „Englishes“ teda „angličtiny“. S týmto názvom sa stretávame napríklad u Jenkins (2009) alebo Crystala (1997). Tento termín zhodne používajú ako súhrnné pomenovanie pre lokálne variety anglického jazyka, ktoré definujú ako dialekty v rôznych krajinách a regiónoch. Crystal zároveň dodáva, že vznik týchto dialektov je podmienený snahou o zachovanie národnej identity, čo však na druhej strane obmedzuje vzájomnú zrozumiteľnosť. Logicky sa teda vynára potreba štandardizovanej formy medzinárodnej angličtiny.

S modernejším chápaním angličtiny ako kontaktného alebo medzinárodného jazyka sa podľa Jenkins (2011) v 80-tych rokoch minulého storočia spájajú dve mená nemeckých odborníkov – Hüllen a Knapp. Knapp zdôraznil dôležitosť angličtiny ako lingua franca z hľadiska výučby a poukázal aj na potrebu venovať sa empirickým výskumom, ktoré by identifikovali funkčné a formálne aspekty výučby angličtiny.

Záujem o angličtinu ako lingua franca (ELF) dosiahol zvrat na začiatku 21. storočia, ktorý spôsobili publikácie od Jennifer Jenkins a Barbary Seidlhofer. Jenkins sa vo svojich empirických výskumoch zaoberá hlavne výslovnosťou. Vymedzila však aj niektoré formálne a funkčné črty ELF, o ktorých hovoril už Knapp. Na základe týchto znakov ELF zastáva nový prístup k výučbe anglickej výslovnosti, ktorý nekladie taký dôraz na imitovanie prízvuku rodených anglicky hovoriacich. Jej cieľom by mala byť predovšetkým vzájomná zrozumiteľnosť v medzinárodnom kontexte, teda medzi hovoriacimi, ktorých materinským jazykom nie je angličtina. Navrhuje preto nový syllabus pre výučbu anglickej fonológie, a to z hľadiska sociolingvistického kontextu, ktorého cieľom by mala byť schopnosť používať ELF ako medzinárodný jazyk na dorozumievanie sa s komunikačným partnerom, ktorého angličtina nie je materinský jazyk. Z tohto pohľadu rieši Jenkins (2010) problematiku fonológie ELF. Poukazuje na fakt, že angličtina sa vyučuje a používa tak, aby spĺňala svoje medzinárodné funkcie komunikácie medzi hovoriacimi s odlišnými materinskými jazykmi. Preto si kladie otázku, či rodení anglicky hovoriaci nestrácajú právo diktovať štandardy výslovnosti pre používateľov ELF. Okrem toho poukazuje na sociálno-psychologické dôvody, na základe ktorých by sa študenti angličtiny nemali tlačiť do exaktného akcentu rodených hovoriacich, skôr by sa mali snažiť o vzájomnú zrozumiteľnosť. Jenkins (2010) vidí v ELF optimálne riešenie pre vyjadrenie a zachovanie identity nerodených anglicky hovoriacich a zároveň úspešný prostriedok komunikácie.

Seidlhofer (2001) sa vo svojich empirických výskumoch zaoberala otázkami, či pre používateľov ELF platia tie isté normy ako v štandardnej angličtine, čo ju v roku 2001 doviedlo k zostaveniu prvého ELF korpusu, VOICE (Vienna-Oxford International Corpus of English), na Viedenskej univerzite. Po dvoch rokoch prišiel Mauranen na Helsinskej univerzite s druhým najväčším korpusom, ELFA (the corpus of English as a Lingua Franca in Academic Settings). K ďalším významným ELF korpusom patrí ACE (the Asian Corpus of English) pod vedením Andyho Kirkpatricka v Hong Kongu.

Na tieto korpusy a výskumy nadväzovala lavína doktorandských prác, odborných publikácií, článkov a konferencií, predovšetkým v Helsinkách, vo Viedni, Hong Kongu, Istanbule. Jedným z cieľov týchto odborných diskusií bolo definovať ELF a pokračovať vo výskumoch z hľadiska geografickej lokácie a použitia.

Definície ELF nie sú jednotné. Ak vychádzame z korpusu Viedenskej univerzity, VOICE, chápeme ELF ako dodatočne nadobudnutý jazykový systém, ktorý slúži ako prostriedok komunikácie medzi používateľmi odlišných materinských jazykov. Jenkins –

Cogo – Dewey (2011) vzhľadom na toto chápanie ELF upozorňujú na kľúčovú črtu tejto definície, a to, že z nej nevyčleňuje rodených anglicky hovoriacich, čo je v kontradikcii napríklad s Firthovým (1996) chápaním, ktorý ELF vymedzuje ako kontaktný jazyk medzi osobami, ktoré nezdieľajú ani rovnaký materinský jazyk ani spoločnú národnú kultúru, pričom angličtina je pre nich cudzím jazykom, ktorý si zvolili ako nástroj komunikácie. Z tejto definície vyplýva, že sa nevzťahuje na rodených anglicky hovoriacich, pretože ich nemôžeme považovať za používateľov angličtiny ako cudzieho jazyka. Práve na tieto rozdiely medzi ELF a angličtinou ako cudzím jazykom, sa vo svojich výskumoch a vedeckých prácach orientuje Jenkins (2006).

Tieto odlišnosti sa dajú sumarizovať nasledovne:

- ELF patrí do paradigmy globálnej angličtiny, podľa ktorej prevažujú používatelia angličtiny, ktorí nie sú rodení anglicky hovoriaci. Táto paradigma zahŕňa i všetky variety angličtiny, ktoré sú medzi nimi akceptované. Na rozdiel od ELF je angličtina ako cudzí jazyk (EFL) súčasťou moderných jazykov, ktoré sa využívajú v interakcii nerodených anglicky hovoriacich s rodenými hovoriacimi, pričom hlavným cieľom nerodených anglicky hovoriacich je prispôbiť sa rodenému hovoriacemu tak exaktne ako je to možné.
- V kontexte ELF sa odchýlky od štandardnej angličtiny považujú za odlišnosti, nie za chyby, nedostatočnosť alebo nekompetentnosť používateľov ELF. Tieto odchýlky od štandardnej angličtiny sa medzi mnohými bádateľmi navrhujú chápať ako legitímne varianty alebo legitímne črty ELF.
- Kým EFL podporuje teória interferencie a fosilizácie, ELF podopiera teória evolúcie a jazykových kontaktov. Fosilizáciu vysvetľuje Selinker (1972) ako pojem vzťahujúci sa na medzijazyk, ktorý referuje k stavu, keď sa určité pravidlo, odlišné od normy cudzieho cieľového jazyka stáva stabilným a opakovane sa objavuje, bez ohľadu na ďalšiu expozíciu správneho pravidla v cudzom cieľovom jazyku. Inými slovami povedané, v EFL sa považuje code-switching, teda prepínanie kódu z jedného jazyka do druhého a naopak za vedomostnú medzeru, v ELF sa z hľadiska pragmatiky chápe ako významný bilingválny zdroj.

Z hore uvedených znakov a rozdielov medzi angličtinou ako *lingua franca* a angličtinou ako cudzím jazykom vyplýva, že používateľov ELF by sme mali akceptovať ako skúsených komunikátorov, ktorých snahou nie je korektnosť jazyka na úrovni rodených anglicky hovoriacich, ale vzájomná zrozumiteľnosť.

Po snahách sumarizovať hlavné rozdiely medzi ELF a EFL sa dostávame k výskumom zameraných na vymedzenie hlavných črt ELF z lingvistického hľadiska, a to na úrovni lexiky, gramatiky, výslovnosti, pragmatiky, pretože podstatná časť výskumov sa koncentrovala skôr na reč ako na písanú podobu ELF.

K významným priekopníkmi na úrovni fonológie patrí Jenkins (2011), ktorá vo svojich výskumoch z roku 2002 do popredia dostala dva navzájom súvisiace fenomény, a to otázku vzájomnej zrozumiteľnosti a fonologického prispôsobovania sa medzi hovoriacimi. Hlavným cieľom tohto výskumu bolo zistiť, do akej miery spôsobuje výslovnosť problémy s porozumením v komunikácii medzi hovoriacimi, u ktorých angličtina nie je materinským jazykom. Ďalším jej úsilím bola snaha definovať prostriedky a znaky prispôsobovania sa svojmu konverzačnému partnerovi. V tomto výskume sa dospelo k prekvapivým záverom, a to, že ak sa hovoriaci snažili o to, aby ich ostatní chápali čo najlepšie, uprednostňovali viac „štandardný“ akcent pred ich „neštandardným“ (vzhľadom na rodeného anglicky hovoriaceho). Tento čo najviac „anglický“ prízvuk však ustupoval do úzadia napríklad pri

diskusii, kde sa vzájomná zrozumiteľnosť nejavila až taká dôležitá, pretože podstatou nebolo zachytenie významu jednotlivých slov, ale zmyslu ako celkového prejavu.

Na lexikálno-gramatickej úrovni sa počiatkové empirické výskumy orientovali na identifikovanie lingvistických črt hovorenej podoby ELF. Neskôr sa však pozornosť presunula z týchto znakov viac na komunikačné funkcie týchto znakov a pokusy o vymedzenie typických črt pre ELF, ktoré sa do popredia dostali vďaka Barbare Seidlhofer a jej projektu zameraného na tvorbu korpusu VOICE. Hülmbauer, Böhringer, Seidlhofer (2008) prezentujú nasledujúcu charakteristiku ELF, ktorá sa však považuje skôr za hypotézy ako za črty:

- Vynechávanie koncovky – s v 3. osobe jednotného čísla prítomného času,
- Zámena vzťažného zámena *who* a *which*, teda *who* sa často používa pre neživotné podstatné mená a *which* pre životné, napr. *things who a people which*,
- Vynechávanie určitého a neurčitého člena tam, kde sa v štandardnej angličtine vyžaduje jeho použitie a jeho umiestnenie tam, kde sa bežne nedáva, napr. *they have a respect for all, he is very good person*,
- Vytváranie plurálu podstatných mien, ktoré sa v štandardnej angličtine nikdy nevyskytujú v pluráli, napr. *informations*,
- Použitie ukazovacieho zámena *this* v singulári aj v pluráli, napr. *this country, this countries*,
- Nesprávne použitie foriem príviesných otázok,
- Pridávanie prebytočných predložiek, napr. *We have to study about*,
- Nadmerné používanie sémanticky univerzálnych slovík, napr. *make sport, make discussion*,
- Nahrádzanie infinitívnych konštrukcií vzťažnými vetami, napr. *I want that* ,
- Zbytočné použitie, pridanie podstatného mena, napr. *black color* namiesto *black*, teda čierna farba namiesto čierna.

Ak zoberieme do úvahy idiomatickú stránku jazyka, Seidlhofer a Widdowson (2007) vysvetľujú, že ďalším znakom interakcie v ELF je tendencia hovoriacich riešiť tento problematický aspekt angličtiny veľmi flexibilným a kreatívnym spôsobom, a to vytváraním vlastných frazeologizmov.

Z hľadiska pragmatiky ELF sa empirické výskumy uskutočňujú najmä v rámci Európy, niektoré však aj v iných krajinách sveta, a to hlavne vo východnej Ázii. Jenkins et al (2011) v oblasti pragmatiky spomína niekoľko mien spojených s analýzou obchodnej telefonickej komunikácie, napr. Firth (1996), osobnej konverzácie v akademickom prostredí, napr. House (1999), Knapp (2002), Mauranen (2003), komunikácie na obchodných a domácich stretnutiach, napr. Pözl a Seidlhofer (2006). Jenkins et al (2011) zdôrazňuje, že tieto výskumy ako hlavný znak ELF komunikácie akcentovali vzájomné porozumenie bez ohľadu na správnosť, a to na základe konverzačných stratégií, ktoré uvádza Firth (1996). Patria sem princípy ako „*let it pass*“ a „*making it normal*“, teda zmena témy, ak dochádza k nepochopeniu. Výsledky týchto výskumov sa zhodujú v závere, že v komunikácii v ELF nedochádza tak často k nedorozumeniam a nepochopeniam ako v konverzácii medzi rodenými hovoriacimi, pretože v interakcii ELF sa používajú proaktívne stratégie, ako napríklad vysvetľovanie, opakovanie, parafrázovanie, sebakorekcia hovoriaceho, ktoré sa využívajú na uistenie vzájomnej zrozumiteľnosti.

Príspevok sme zamerali na prehľad výskumov, názorov a snáh o charakterizovanie angličtiny ako lingua franca, pričom sme sa snažili podať návrhy na ďalšie štúdium rôznych

oblastí týkajúcich sa šírenia angličtiny ako kontaktného jazyka v medzinárodnom meradle. Vymedzenie črt a znakov angličtiny ako lingua franca je neľahká úloha a vyžaduje si ešte mnoho času, výskumov, prijatí, odmietnutí i kritiky. Túto problematiku sprevádzajú rôzne debaty o povahe medzinárodného jazyka, ktorý čaká na svoje uznanie v podobe legitímnej variety angličtiny, kde by sa odchýlky od normy nepovažovali za chyby, ale za uznané črty tohto rozvíjajúceho sa jazyka.

Bibliografia:

- CRYSTAL, D. 1997. *English as a Global Language*. 1.vydanie. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 212 s. ISBN 0-521-53032-6.
- FIRTH, A. 1996. "The discursive accomplishment of normality : on lingua franca English and conversation analysis." In *Journal of Pragmatics* [online]. 1996, Vol. 26/2 : 237 – 59. [citované 22. 5. 2013]. Dostupné na internete : <http://www.academia.edu/200756/The_discursive_accomplishment_of_normality_On_Conversation_Analysis_and_Lingua_Franca_English_1996_Alan_Firth >
- GRADDOL, D. 1997. *The Future of English?*[online]. London : The British Council, 2000. 66 s. [Cit. 1. 6. 2013] Dostupné na internete : <<http://www.britishcouncil.org/learning-elt-future.pdf>> ISBN 0-86355-356-7.
- HÜLMBAUER,C. - BÖHRINGER,H. - SEIDLHOFER, B. 2008. *Introducing English as a lingua franca (ELF): Precursor and partner in intercultural communication*. [online]. Viedeň : University of Vienna, 2008. s. 25 – 26. [citované 23. 5. 2013] Dostupné na internete < <http://ressources-cla.univ-fcomte.fr/gerflint/Europe3/hulmbauer.pdf>>
- JENKINS, J.- COGO, A. - DEWEY, M. 2011. Review of developments in research into English as a lingua franca. [online]. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. s. 281 – 315. [Cit. 1. 6. 2013] Dostupné na internete : < <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8271753>>
- JENKINS, J. 2003. *World Englishes*. Resource book for students. 2. vydanie. London : Routledge , 2003. 256 s. ISBN 0-415-46612-7.
- JENKINS, J. 2010. *The Phonology of English as an International Language*. 1. vydanie. Oxford: Oxford University Press, 2010. 258 s. ISBN 978-0-19-442164-5.
- KACHRU, B.B. 1986. The power and politics of English. In *World Englishes* [online].2007, Vol. 5, No. 2/3 [Cit. 1. 3. 2013]. Dostupné na internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi:10.1111/j.1467-971X.1986.tb00720.x>>
- MCKAY, S. L. 2002. *Teaching English as an International Language*. Oxford : Oxford University Press, 2002. 150 s. ISBN 978-0-19-437364-7.
- MISTRÍK, J. 2003. *Encyklopédia jazykovedy*. 1. vydanie. Bratislava: Obzor, 2003. 518 s. ISBN 80-215-0250-9.
- RAMPTON, M. B. H. 1990. Displacing the native speaker: expertise, affiliation, and inheritance. In *ELT Journal* [online].Vol. 44: 97 – 101. [citované 23. 4. 2013] Dostupné na internete : < <http://203.72.145.166/ELT/files/44-2-1.pdf> >
- SEIDLHOFER, B. 2001. Closing a conceptual gap: The case for a description of English as a LinguaFranca.In *International Journal of Applied Linguistics*. [online].Vol. 11.2, 2001. s. 133–158. [citované 23. 4. 2013] Dostupné na internete : < https://www.univie.ac.at/voice/page/documents/seidlhofer_2001b.pdf >
- SEIDLHOFER, B. 2004. Research perspectives on teaching English as a Lingua Franca. In *Annual Review of Applied Linguistics*. [online]. Vol 24,2004. s.209–239. [citované 23. 4. 2013] Dostupné na internete : < http://people.ufpr.br/~clarissa/pdfs/ELFperspectives_Seidlhofer2004.pdf pdf >

SEIDLHOFER, B. - WIDDOWSON, H. G. 2007. "Idiomatic variation and change in English. The idiom principle and its realizations". In SMIT, U. - DOLLINGER, S.- HUTTNER, J. at al. *Tracing English through time. Explorations in language variation*. (Festschrift for Herbert Schendl, Austrian Studies in English vol. 95. [online] Wien: Braumüller. s. 359-374.

[citované 23. 4. 2013] Dostupné na internete : < <http://ressources-cla.univ-fcomte.fr/gerflint/Europe3/hulmbauer.pdf>>

SELINKER, L. 1972. Interlanguage. In *International Review of Applied Linguistics*. [online] Vol.10, 1972. s.3–34. [citované 23. 4. 2013] Dostupné na internete:

< <http://omar11.wikispaces.com/file/view/session2A.pdf>>

Abstract

This article pays attention to the English language and its position in the world because there is an indisputable fact that in the 21st century English has become a global lingua franca. It provides an overview of recent empirical studies conducted on the processes of intercultural communication through English. According to the recent discussions on the ELF, we are trying to explore the most suitable definitions of ELF and its features at a range of linguistic levels.